

SKUPNI NALAZ MJEDENOGA NOVCA HADRIJANOVA VREMENA IZ MURSE

Izvorni znanstveni rad
UDK 904:737.1](497.5 Osijek)

Mr. sc. HERMINE GÖRICKE LUKIĆ
Muzej Slavonije
Trg svetog Trojstva 6
HR-31000 Osijek

U radu je obraden skupni nalaz mjedenoga novca Hadrijanova vremena otkriven zaštitnim arheološkim iskopavanjima 1982. godine na uglu istočne strane Huttlerove (bivše Miljanovićeve) ulice i donjogradskoga trga u Osijeku. Do danas, osim ovoga nije nam poznat u Donjoj Panoniji sličan skupni nalaz. Skupina novca bila je pohranjena u maloj posudici – kasicu od crvene gline. Kasica je sadržavala 6 primjeraka novca cara Trajana i jedan cara Hadrijana, a prevladavaju sesterciji (5 primjeraka) naspram dupondija (1 primjerak). Kronološki najmlađi u skupini je novac cara Hadrijana, kovan 119. godine, što ukazuje da je rimski građevinski objekt kod kojega je nalaz otkriven, najvjerojatnije stradao 20-ih godina 2. stoljeća.

Na području rimske kolonije Murse u Donjem gradu u Osijeku provedena su 1982. godine zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji za izgradnju stambenih objekata na širem prostoru koji omeđuje jugozapadnu stranu Trga bana Josipa Jelačića, istočna strana Huttlerove i sjeverna strana Vukovarske ulice (Plan 1.). Istraživanja su provedena unutar 11 blokova tipa A (dimenzija oko 25 x 10 m) i 9 blokova tipa B (dimenzija oko 20 x 20 m) na ukupnoj površini oko 6.800 m².

U bloku A4 (kvadrant 1) lociranom na uglu istočne strane Huttlerove (bivše Miljanovićeve) ulice i donjogradskoga trga otkriven je 20. 07. 1982. godine, na dubini 1,80 m, skupni nalaz mjedenoga novca Hadrijanova vremena. Otkriven je uz temelj koji se pružao pravcem I – Z, u navedenom bloku A4/1 u horizontu bogatom arheološkim nalazima (kućne keramike), temeljima rimske arhitekture (Sl. 7). Skupina novca bila je pohranjena u malom svijetlosmedem vrčiću uskog vrata, uskog prstenastog dna, vrlo izraženog zaobljenog trbuha s tragovima jedne ručke. Naknadno, u sekundarnoj uporabi oštećeni vrčić (bez ručke i vrata) je prorezan te je postao štednom kasicom (dimenzija: 10x9, Ø dna 3,3 cm). (Sl. 1.)

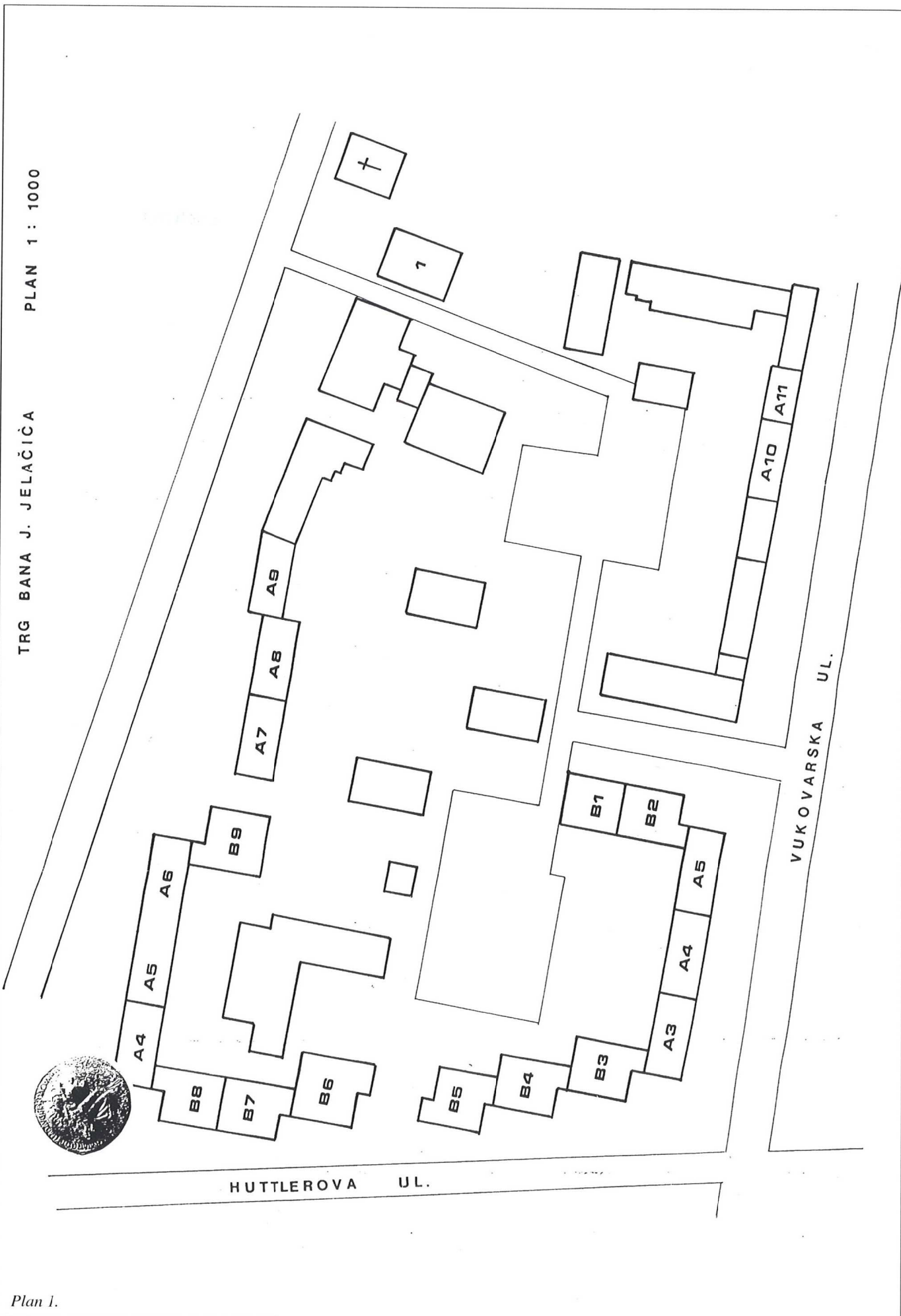
Glinena je kasica sadržavala šest primjeraka mjedenoga novca, pet cara Trajana i jedan cara Hadrijana, relativno dobre ušćuvanosti i ujednačene patine.

Prevladavaju sesterciji (5 primjeraka) naspram dupondija (1 primjerak), kako slijedi:

1. **TRAJAN** (98. - 117.), sestercij
Roma, orichalcum, Ø 35 mm, tež. 25,77 g
Datacija : 99. - 100. godine
Inv. SN 1/5
Lit. RIC, II 413, bez egide na reversu
Av. IMP.(C)AES NERVA TRAIAN. AVG. GERM.
P.M. Glava cara s lovorovim vijencem okrenuta nadesno.
Rv. (TR. POT.) COS. III. (P. P.). U odsječku: S.C. Pax u dugoj haljini sjedi okrenuta nalijevo, drži grančicu i skiptar.

Slika 1. Štedna kasica s pohranjenim novcem, 2. stoljeće

Plan 1.

2. *TRAJAN* (98. - 117.), sestercij

Roma, orichalcum, Ø 33 mm, tež. 26,14 g

Datacija : 103. - 111. godine

Inv. SN 1/1.

Lit. RIC II, 556

Av.(IMP. CAES NERV)AE. TRAIANO AVG. GER.

D(AC. P.M.TR.P.COS.) V.P.P. Glava cara s lovorovim vijencem, okrenuta nadesno.

Rv. S.P.Q.R. (OPTI) MO (PRINCIPI.) S. C. Muškarac - Tiber okrenut nalijevo, kleči. Pored njega je žena - Dacia, koju ispruženom desnom rukom gura na tlo.

3. *TRAJAN* (98. - 117.), dupondij

Roma, orichalcum, Ø 26 mm, tež. 11,12 g

Datacija : 112. - 114. godine

Inv. SN 1/4.

Lit. RIC II, 626

Av.(IMP. CAES. N)ERVAE TRAIANO AV(G) GER.

DAC. P.M.TR.P. COS. VI. P(P). Glava cara sa zrakastom krunom, okrenuta nadesno.

Rv.(F)ELIC(ITAS AV)GVST. - S. C. Pax u dugoj haljini stoji okrenuta nalijevo, drži grančicu i skiptar.

4. *TRAJAN* (98. - 117.), sestercij

Roma, orichalcum, Ø 32 mm, tež. 25,92 g

Datacija : 114. - 117. godine

Inv. SN 1/6.

Lit. RIC, II 667

Av.IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG.

GER. DAC. PARTHICO (P.M.TR.P.COS.VI.P.P.).

Glava cara s lovorovim vijencem okrenuta nadesno.

Rv.(REX PARTHIS) DATVS. U odsječku: S. C.

Trajan sjedi okrenut nalijevo, na platformi. Uz njega desno stoji prefekt. Car pokazuje ispruženom rukom šticićenika Partamaspata. Partia kleči.

5. *TRAJAN* (98. - 117.), sestercij

Roma, orichalcum, Ø 33 mm, tež. 25,35 g

Datacija : 114. - 117. godine

Inv. SN 1/2

Lit. RIC II, 651

Av. (IMP. CAES). TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC.

(P.M.TR.P.COS.VI.P.P.). Glava cara s lovorovim vijencem okrenuta nadesno.

Rv. SENATVS (POPVLSQVE RO)MANVS. U odsječku : FORT. RED. - S.C. Fortuna u dugoj haljini sjedi, okrenuta nalijevo, drži rog izobilja i krmilo.

6. *HADRIJAN* (117. - 138.), sestercij

Roma, orichalcum, Ø 33 mm, tež. 23,51 g

Datacija : 119. godina

Inv. SN 1/3.

Lit. RIC II, 562/a

Av. IMP. CAESAR TRAIANVS HA - DRIANV(S AVG).

Glava cara s lovorovim vijencem, okrenuta na desno.

Rv. PONT. MAX. TR. (PO)T. COS. III. U odsječku: S. C. Roma s kacigom na glavi sjedi nalijevo, drži Viktoriju i koplje.

Svi navedeni primjerci kovani su od mjedi (aurichalcum ili orichalcum) koji postaje kovinom za kovanje novca tek pod kraj Republike (druga plovica 1. st. pr. Krista), a nastavljen u doba ranoga Carstva. Postotak cinka u njemu je varirao - oko 29-15% u doba Republike, pod julijevsko - klaudivjevskom dinastijom 22-20%, pod Fravijevcima opadajući (osobito pod Domicijanom) oko 16-10%, u vrijeme Nerve i Trajana 14-13%, pod Hadrijanom i Antoninom Pijem oko 11-10%, za vlade Antonina Pija, Lucija Vera i Komoda samo 6-5%. Naprotiv, u leguri raste postotak kositra i olova već od Trajana, a osobito u vrijeme Marka Aurelija premašuje postotak cinka, pa nominalne kovane od mjedi potpuno gube zlatnožutu boju postajući žutosmeđe, bliže bronci nego mjedi.

U skupini prevladava novac cara Trajana (98. - 117.) na kojem iščitavamo počasne natpise i asocijacije na povijesna događanja stečena izvojevanim carevim pobjedama: Germanicus, Dacicus, Parthicus. Poznato je da je Trajan bio zapovjednik rimskih legija na Rajni i već iskusan vojskovođa kad je od Nerve adoptiran i imenovan suvladarem. Trajan je kao princeps najprije ostao neko vrijeme u Germaniji. U Rim dolazi u ljeto 99. godine, gdje se zadržao do godine 101. i ponovno od 102. do 105. i od 107. do 113. Ostalo vrijeme svojega devetnaestogodišnjega carevanja proveo je ratujući na raznim stranama. Godine 101. upao je s vojskom preko Dunava u Daciju, u zemlju kralja Decebala, s kojim je ranije (87. godine) Domicijan zaključio nepovoljan mir. Zauzeo je dačku prijestonicu Sarmizegetusu, prisilio Decebala na kapitulaciju (102. godine), oduzeo mu dio teritorija i nametnuo ratnu kontribuciju. Drugim ratom (105. - 106. godine) Trajan Dačanima zadaje konačan poraz, koji je rezultirao Decebalovim samoubojstvom te proglašenjem Dacije rimskom provincijom. Columna Trajana u Rimu sa živopisnim reljefima i jednostavna, ali znamenita Tabula Traiana na Đerdapu slave ta djele (LISIČAR 1971:425).

Od 107. do 113. Trajan boravi u Rimu. To je bilo doba jače i intenzivnije državničke i graditeljske aktivnosti ovoga "najboljega" cara ("optimus princeps"

Av.

Rv.

1. TRAJAN (98. - 117.), sestercij

Av.

Rv.

2. TRAJAN (98. - 117.), sestercij

Av.

Rv.

3. TRAJAN (98. - 117.), dupondij

Av.

Rv.

4. TRAJAN (98. - 117.), sestercij

Av.

Rv.

5. TRAJAN (98. - 117.), sestercij

Av.

Rv.

6. HADRIJAN (117. - 138.), sestercij

naziv mu dodjeljuje Senat), a navedeno tituliranje, također, iščitavamo na našim numizmatima.

Limes na Dunavu dostigao je u to vrijeme velike razmjere. Međutim, Trajan je prije svega ratnik, listopada 113. napušta Rim i kreće na istok, a poznavajući ondašnje prilike (pod Vespazijanom bio legat Sirije) poduzima 114. godine pohod na Parte, osvaja Armeniju, prodire u Mezopotamiju i osniva provincije Asiriju i Mezopotamiju. Dopro je čak u srce Partije i postavio na partski kraljevski prijestol svojega štićenika Parthamaspatesa (vidi r. br. 4. s prikazom na novcu koji to veoma slikovito dokumentira). Na povratku iz Partije Trajan umire od neke bolesti u Selinuntu u Kilikiji (LISIČAR 1971.: 426).

Kronološki najmlađi u skupini je novac cara Hadrijana, kovan 119. godine. Hadrijan (117. - 138.) – Imp. caes. Hadrianus aug., po gensu Aelius, Trajanov nećak iz hispanske Italike i vjerojatno adoptirani sin, bio je nakon Trajanove smrti legat Sirije aklamiran od vojske carem, a potom i od Senata priznat. Bio je razborit, realističan vladar i koliko je nama znano, nesklon osvajačkim ratovima (LISIČAR 1971.: 426).

Općenito, na ranim emisija Hadrijanova novca (a koje prethode našem numizmu) 117. - 118. neke personifikacije s propagandnim natpisima prikazuju ideje nastupajućega cara i nove vladavine, npr: "Aequitas", "Clementia", "Concordia", "Felicitas", "Pax", "Providentia", "Pudicitia", "Salus". Naredne 119. godine (u kojoj je iskovan i naš primjerak, vidi r. br. 6. s Romom na reversu) predstavljani su Jupiter i Roma kao božanstva koja donose sreću. Osobito je u to vrijeme isticana zaštita i pomoć bogova (Jupiter, Herkules, Janus, Mars, Minerva, Neptun, Roma) na kovovima u intervalu od 119. do 122. godine, u kojem je car planirao put oko Carstva. Osobito je "Vota suscepta pro reditu" predstavljala brigu za carevu sigurnost kad je napustio Rim 121. godine, a tip novca koji prikazuje cara – vojnika (Rector Orbis) predstavlja i cara koji je već učvrstio vlast. Također i novac s reversnim prikazima broda, asociraju careva putovanja. Vjerojatno je Hadrijan na svome putu kroz Panoniju ljeti 124. posjetio i Mursu, odakle odlazi u Sisciju (FLUSS 1933: PWRE XVI: 670).

Reversni prikaz primjerka r. br. 6., sa sjedećom Romom prati natpis o caru Hadrijanu vrhovnom pontifiku (PONT. MAX. TR. POT. COS. III.) i tribunicia potestas i zvanju konzul, a naznačen je i broj koliko je puta zauzimaov ovaj položaj.

Prikaz careva lika s lovorovim vijencem na aversu predstavlja varijantu Hadrijanova portreta kompozicijski razvijenoga još na zadnjim Trajanovim emisija-

ma. Najraniji su Hadrijanovi portreti na emisijama iz 117. - 119. godine oblikovani s umanjenim prikazom glave naspram poprsja veoma popunjenom, obično s draperijom i najčešće u oklopu. Nekada je draperija samo na jednome ramenu. Drugo poprsje koje prati ovo umanjeno, prikazuje cara većim i popunjenijim prikazom glave, ali i poprsjem koje je znatno skraćeno (r. br. 6). U ovoj perspektivi predstavljen je car i na kasnijim emisijama sve do 121. godine od kada poprsja prikazuju zreliji i dostojanstveniji carev lik.

Naša štedna kasica otkrivena je s mjedenim novcem na dubini 1,80 m uz temelj rimske zgrade, gdje je nekadašnji vlasnik možda ostavio ili zaboravio u okolnostima u kojima je stradao i objekt u kojem je otkrivena. Kronološki najmlađi u skupini je novac cara Hadrijana, kovan 119. godine, što ukazuje da je građevinski objekt najvjerojatnije stradao 20-ih godina 2. stoljeća. Do danas, osim ovoga u Donjoj Panoniji nije nam poznat sličan skupni nalaz.

Analiza zastupljenosti skupnih nalaza Panonije pokazuje kako se nakon relativno mirnog 1. stoljeća tek za barbarskih opasnosti šezdesetih godina 2. stoljeća, za vladavine Marka Aurelija, javlja čitav niz ostava zlatnog, srebrnog i najvećim dijelom brončanoga novca, koje je moguće grupirati u dvije skupine: jednu u Slavoniji oko Murse, a drugu zapadnije oko Bjelovara (DUKAT – MIRNIK 1978.: 198). Ove su ostave rezultat nemira izazvanih velikim upadom barbarskih plemena, Markomana, Kvada, Jaziga u Panoniju krajem 167. ili početkom 168. godine.

Međutim, naša štedna kasica ne pripada navedenoj skupini ostava izazvanih markomanskim ratovima, već potječe iz znatno ranijega razdoblja, tj. iz pretkolonijalne razvojne faze Murse. Naime, koncem 1. i početkom 2. stoljeća, u doba Trajanovih dačkih ratova, dolazi do velikih promjena u Panoniji, koje su zahvatile i Mursu. Tu je premještena legija X. Gemina iz Akvinkuma za vrijeme Trajanovog II. dačkog rata, koja je, vjerojatno na mjestu ranijeg manjeg, izgradila svoj veći logor (BULAT 1989.: 13). O njenom boravku u Mursi svjedoče nadgrobni spomenik jednog njenog pripadnika, Verekunda (KLEMENC 1928.: 271), opeke s njegovim žigom i paljevinski grob njenog časnika s područja donjogradske vojarne (BULAT 1989.: 13). Nakon osvajanja Dakije smatralo se nepotrebnim i dalje zadržati u Mursi veće vojne posade, te je legija X. Gemina u prvom desetljeću 2. stoljeća premještena u Vindobonu gdje je i ostala.

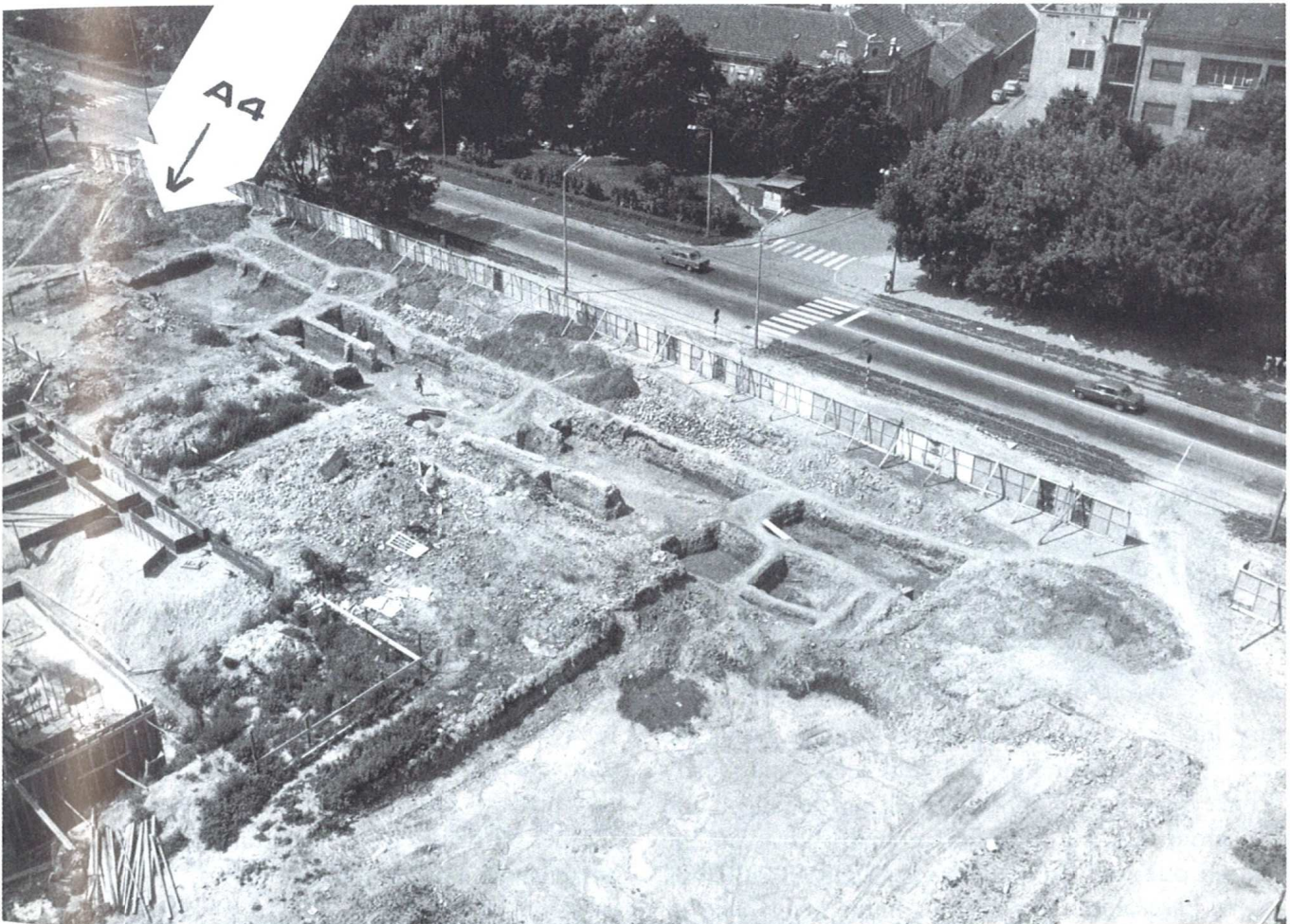
Nema dvojbe da su po odlasku legije X. Gemine sukobi s barbarima na srednjem Dunavu i dalje nastavljeni, što je rezultiralo i višegodišnjim nemirima u Mursi. Napadi Kvada i Jaziga krajem 117. i početkom

118. godine te sukobi sa Sarmatima rezultirali su Hadrijanovim pohodom na srednji Dunav. Vjerojatno je Hadrijanovom boravku u Mursi 124. godine prethodio i raniji boravak 119. godine (FLUSS 1933:4).

U takovim okolnostima izazvanim sukobima s barbarima 20-ih godina 2. stoljeća stradala je i Mursa, tada napušteni tabor legije X. Gemine, rušenjem objekata među kojima i građevine u kojoj je otkrivena naša štedna kasica, a što nam ovaj nalaz i dokazuje. Njegovo je značenje utoliko veće, što je to prvi podatak za povijest Murse u razdoblju između odlaska legije i osnivanja kolonije.

LITERATURA

- BULAT, M., 1989., "Mursa", katalog izložbe, Osijek: 1-65.
- DUKAT, Z., - MIRNIK, I., 1978., "Skupni nalazi novca u sjevernoj Hrvatskoj", HAD, Znanstveni skup-Varaždin, Zagreb: 197-208.
- DUKAT, Z., - MIRNIK, I., 1978., "Skupni nalazi novca od 1936. godine do danas", Numizmatika VI., Zagreb: 15-33.
- FLUSS, M., 1933., "Mursa", PWRE XVI.670/a.
- KLEMENC, J., 1936., "Nalazi novca u Jugoslaviji 1910. – 1936.", Numizmatika II.-VI., Zagreb : 124-133.
- LISIČAR, P., 1971., "Grci i Rimljani", Zagreb: 1-543.
- MAŠKIN, N., A., 1951., "Istorija starog Rima", Beograd: 1-576.
- ROMAN IMPERIAL COINAGE, 1972., II., London

Slika 7. Lokacija na donjogradskom trgu (blok A4) gdje je otkrivena štedna kasica

SUMMARY

In 1982. protective archaeological explorations were performed in the territory of Roman colony Mursa in Donji grad in Osijek at the location for the construction of residential buildings on the wider area bordering the south-west side of Ban Josip Jelačić square, eastern part of Huttlerova street and northern part of Vukovarska street (Plan 1). Explorations were performed inside 11 blocks of type A (dimensions 25x10 m) and 9 blocks of type B (dimensions 20x20 m) at the total area of 6.800 m². In block A4 (quadrant 1), located at the corner of the eastern side of Huttlerova street (former Miljanovićeve) and square in Donji grad, collective finds of brass coins from Hadrian's time was discovered at the depth of 1.80 m on 20th July 1982. It was found in block A4/1 in the horizon rich in archaeological finds, basis of Roman architecture. The coins were deposited in a well preserved coin-box made of red clay, of pear-shaped.

Clay coin-box contained six brass coins, five from the period of emperor Trajan and one from the period of emperor Hadrian, relatively well preserved and of homogenous patina. Five coins were sesterces and one dupondius.

Our coin-box with brass coins was discovered at the depth of 1.80 m next to the ground of Roman building, where the former owner might have left or forgotten it. Chronologically, the latest of the coins was the one from the period of emperor Hadrian, minted in 119., which suggests that the building was probably destroyed in the twenties of 2nd century. A similar find does not exist anywhere else in Lower Pannonia.

Analysis of representation of collective findings in Pannonia shows that after relatively peaceful 1st century, not before the sixties of 2nd century, during the rule of Marcus Aurelius, did gold, silver and mostly bronze coins boards appear, which can be ranged into two groups: one in Slavonia, around Mursa, and the second one west from Bjelovar (DUKAT-MIRNIK

1978; 198). These boards are the result of riots caused by raid of barbarian tribes, Marcomans, Kvadi, Jarigi, into Pannonia in the end of 167. or the beginning of 168.

But, our coin-box does not belong to that group of boards caused by Marcoman wars, but to earlier period of pre-colonial Mursa. In the end of 1st ct. and the beginning of 2nd ct., during Trajan's wars, when great changes occur in Pannonia, which also had influence on Mursa. That is where legion X. Gemina from Aquincum was transferred and where it built a cantonment (BULAT 1989; 13). Gravestone of one of its members, Verekund, proves its presence in Mursa (KLEMENC 1928; 271), as well as the brick with his seal and the grave of one of the officers from the barracks in Donji grad (BULAT 1989; 13). After conquering Dacia, there was no need for a big military garrison to remain in Mursa, and thus legion X. Gemina was transferred to Vindobona in the beginning of 2nd ct., where it remained.

There are no doubts that after departure of the legion fights with barbarians were continued, which resulted with riots in Mursa. Attacks of Kvadi and Jarigi in the end of year 117. and the beginning of 118. as well as the fights with Sarmati resulted with Hadrian's descent onto middle Danube. Hadrian spent some time in Mursa in 124. but probably also in the year 119. (FLUSS, 1933; 4).

In such circumstances, caused by fights with barbarians in the twenties of 2nd century, Mursa suffered damage, and that is when various structures were destroyed. Among them was the one in which our coin-box was found, which is proved by these finds. Its significance is even more important because it is the first piece of information for the history of Mursa in the period between the departure of the legion and establishment of the colony.